

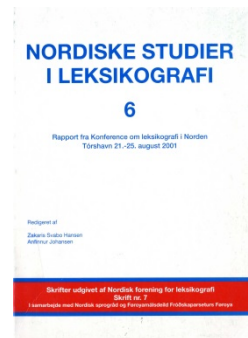
NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel: Norsk Ordbok ved ein krossveg. Rapport frå eit omstillingsprosjekt

Forfatter: Lars S. Vikør

Kilde: Nordiske Studier i Leksikografi 6, 2003, s. 391-396
Rapport fra Konference om leksikografi i Norden, Tórshavn 21.-25. august 2001

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive>

© Nordisk forening for leksikografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i leksikografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

LARS S. VIKØR

Norsk Ordbok ved ein krossveg. Rapport frå eit omstillingsprosjekt

On the fourth conference on Nordic lexicography (1997, see Vikør 1999), *Norsk Ordbok* ('Norwegian Dictionary') was presented as an example of a dictionary project spanning several generations. In 2000, the Norwegian Ministry of Culture declared itself willing to strengthen the dictionary project in order to make completion possible already in 2014. This will necessitate a thorough reform process, which is now in the preparation phase. The paper gives a brief description of the latest developments and the current situation at the end of 2001, and discusses some problems and dilemmas which have to be solved in the process.

På den fjerde nordiske leksikografikonferansen, på Hanaholmen i 1997, vart Norsk Ordbok presentert som eit eksempel på ei "fleirgenerasjonsordbok", og dei særlege problem og dilemma som knyter seg til eit slikt verk, vart drøfta (Vikør 1999). I 2000 sette det norske Kulturdepartementet seg som mål å styrkje Norsk Ordbok så radikalt at ho skulle kunne fullførast alt i 2014. Dette har ført til at eit stort omstillingsprosjekt er blitt sett i gang. Det er enno ikkje avklart kva det vil føre til, men eg skal her først skissere det som er hendt dei siste par åra og kva situasjon vi står i no. Deretter skal eg ta utgangspunkt i dei dilemmaene eg skisserte i 1997 og gi ei vurdering av korleis dei fortonar seg i dag.

På Hanaholmen nemnde eg *framdrifta* som eitt av dei store problema for Norsk Ordbok. Både forlaget vårt, Det Norske Samlaget, og Kulturdepartementet, som støttar ordboka med ei årleg bevilgning, ønskte ei monaleg forsering av utgjevinga. Historia til Norsk Ordbok er framstilt andre stader (t.d. Vikør 1996b: 706-707, Vikør 1997: 6-7 og 13), så eg nemner her berre at ordboka i utgangspunktet var eit sjølvstendig prosjekt med statsstøtte, som starta opp i 1930. I 1972 vart ho lagd inn under Universitetet i Oslo, og alle redaktørar og andre medarbeidarar, som det etter kvart vart åtte av, fekk faste stillingar der. I 1987 kom Kulturdepartementet inn med si årlege bevilgning, som dekte tre stillingar, med tanke på ei framskunding. Sidan da har altså ordboka for størstedelen vore finansiert over universitetets budsjett, mens Kulturdepartementet bidrog med eit mindre tilskot. Tanken på å ha eit slikt tilskot, om enn ikkje så stort, på budsjettet i fleire generasjonar, har nok bekymra byråkratane i departementet. Eg fekk forklart frå ein av dei at det dreiar seg om elementær politikarpsykologi: Små bevilgningar i det uendelege er meir uakseptabelt for ein politikar enn store summer til formål med ein tydeleg definert og tidfesta slutt. Derfor fekk vi på slutten av nittitalet følarar frå departementet med spørsmål om kor mykje ekstra midlar vi trong for å fullføre heile verket i 2014. Årstalet 2014 er symbolsk: Da er det 200 år sidan unionen med Danmark vart oppløyst og nordmennene

vedtok ei grunnlov som var utgangspunktet for den grunnlova vi enno har - fødselsåret for den nye nasjonalstaten Noreg, kan vi seie.

Målsetjinga 2014 verka ganske utopisk på oss. Vi meinte at eit realistisk overslag over kor mykje som skulle til, ville vere nok til å setje punktum for heile ideen. Ein mediekampanje for friske millionar til Norsk Ordbok såg vi ikkje for oss. Utan særleg håp sette vi likevel opp eit reknestykke og sende over til departementet.

Denne sida av saka skal eg ikkje gå altfor mykje inn på her, men tjue nye stillingar og like mange millionar pr. år fram til 2014 var det vi kom til og la fram. Da fekk vi også pressedebatten, i og med at avisa Dagens Næringsliv slo stort opp at staten hadde tenkt å bruke 260 millionar på - av alle ting - ei ordbok. Det skjedde i april 2000, men da hadde det skjedd viktige ting i mellomtida. Departementet hadde lagt fram ei stortingsmelding om "Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid". Der vart Norsk Ordbok nemnd som eitt av fire nasjonale oppslagsverk som departementet ønskte å sjå ferdig i 2014. Dei tre andre var alle langt mindre av omfang enn Norsk Ordbok. Departementet - dvs. regjeringa, sjølvsagt - skreiv klart i meldinga at ho var innstilt på å bidra med det som trongst av bevilgningar for å få realisert dette, utan å talfeste nokon ting. Denne stortingsmeldinga kom ved årskiftet 1999-2000, og var den direkte årsaka til at somme aviser begynte å interessere seg for saka.

No vart det ingen pressestorm mot Norsk Ordbok. Tvert imot, vi fekk mykje positiv interesse frå folk som aldri hadde hørt om oss før. Og etter eit år, ved starten av 2001, gjekk også Familie-, Kultur- og Administrasjonskomiteen i Stortinget inn for målsetjinga om fullføring i 2014. Da hadde vi hatt regjeringsskifte i mellomtida, frå sentrumsregjeringa Bondevik I til Arbeidarparti-regjeringa Stoltenberg. Det førte ikkje til noka endring for Norsk Ordbok. I stortingskomiteen var alle parti med meir enn eitt mandat i Stortinget representerte, og det var ingen dissens.

Vi arbeidde vidare i forhold til styresmaktene, og fekk eit gjennombrøt under eit møte med departementet den 13. juni 2001, der både statsråden, kulturminister Ellen Horn, og Universitetets rektor, Kaare Norum, var med. Møtet var kort, men godt forberedt. Statsråden lova der konkret å finansiere dei nye stillingane som trongst etter det behovsoverslaget vi hadde gitt, og rektor Norum lova å bidra med det som trongst når det gjaldt infrastruktur m.m. Finansieringa skal skje etter ein opptrappingsplan, og da Arbeidarpartiregjeringa la fram statsbudsjettet sitt i oktober 2001, hadde dei ført opp den summen som denne planen føresette. Det hadde da vore stortingsval, som vart eit uvanleg kraftig nederlag for Arbeidarpartiet, og kort tid etter overtok ei borgarleg regjering, Bondevik II, med Høgre som det dominerande partiet. Men summen til Norsk Ordbok vart ståande også etter at den nye regjeringa hadde gjennomgått og revidert budsjettet. I skrivande stund (30.11.01) er avklaringa enno ikkje hundre prosent, men det er likevel usannsynleg at det blir noka nedskjering for Norsk Ordbok.

Dette var den ytre hendingsgangen. Parallelt med dette har det vore arbeid intens internt, i ordboksredaksjonen og på institutt- og fakultetsnivå for å førebu denne omlegginga. Blant anna vart det leigd inn ein ekstern utgreiar for å lage ei tilråding, eit såkalla forprosjekt (Tungesvik 2000), som eit grunnlag å arbeide vidare på. Denne tilrådinga har ulike sider. Delvis har det handla om dei praktiske sidene: å presisere stillingsbehovet og drøfte korleis så mange nye folk skal kunne rekrutterast, drøfte problema med sjølve organiseringa av prosjektet, stillingsstruktur osv. Denne prosessen er i gang, og skal halde fram no i haust og vidare.

Men det viktigaste er sjølv sagt korleis ein skal makte dette reint fagleg, og kva slags konsekvensar denne omlegginga får for ordboka som ordbok. I resten av denne artikkelen vil eg konsentrere meg om dette. Like lite som på Hanaholmen i 1997 kan det leggjast fram klare konklusjonar no, men diskusjonane og tenkinga er naturleg nok komme eit stykke lenger sidan da.

Eg tek utgangspunkt i dei seks dilemmaene eg skisserte i Vikør 1999: 404-405, nemleg *effektivitet vs. kvalitet, representativitet vs. uttømmelegheit, allsidigheit i informasjonstypar vs. konsentrasjon om det vesentlege, einskaplegheit over tid vs. tilpassing til endra krav, forskning vs. formidling, papir vs. elektronikk*. Eg skal seie litt om korleis vi no vurderer desse punkta jamført med situasjonen for fire år sidan.

1) *Effektivitet vs. kvalitet*. Dette er eit brennande spørsmål, som faktisk er like opent no som i 1997. Rett nok kan ein seie at det ikkje burde vere ei motsetning her, men at det er ei *potensiell* motsetning, må vi i det minste ha opne auge for. Ei så kraftig forsering av ordboka føreset ei langt strammare redigeringsstakt, der tida til å fordjupe seg i vanskelege problem nødvendigvis må vere avgrensa. Dette nødvendiggjer igjen eit langt meir detaljert og eksplisitt sett redigeringsreglar, som frittek redaktørane for val så langt det er mogleg både i framstillingsforma - sjølv redigeringskonvensjonane - og i utvalet av informasjon som blir teke opp. Avgrensinga til tolv band (Vikør 1999: 397) nødvendiggjer i alle fall eit langt strammare utval av eksempel osv. Problemet med motsetninga effektivitet vs. kvalitet er at effektivitet er enkelt å måle - det er berre å rekne ut produsert tekstmengd pr. tidseining, mens kvaliteten derimot eigentleg ikkje kan målast. Det blir ei svært viktig oppgåve å setje opp tydelege og handterbare kvalitetsnormer. Der må redaksjonen og ikkje minst redaksjonsleiinga ha hovudansvaret, men forskarsamfunnet og brukarsamfunnet rundt oss bør også ha eit medansvar; vi vil altså gjere dette i dialog med dei ordboka er til for. Effektiviteten må deretter målast på ein slik måte at desse kvalitetsnormene blir ein del av kriteria å måle etter.

2) *Representativitet vs. uttømmelegheit*. Norsk Ordbok har tradisjonelt strevd etter å nærme seg mest mogleg det prinsipielt uoppnåelege målet om uttømmelegheit, og både plass- og tidsbruken kan langt på veg forklarast ut frå dette idealet. Ei prioritering av det representative på bekostning av det heilt uttømmende vil måtte liggje til grunn for omlegginga vår - det følger allereide av avgrensinga til tolv band. Det vil innebere både eit strengare ordutval, basert på klare og gjennomsluktige kriterium (Vikør 1996a), og ei depresisering, t.d. når det gjeld framlegginga av dialekttilfanget for dei einskilte orda. Her ligg det ei fallgruve av same slag som vi hadde for "kvalitet": Korleis skal vi definere "representativitet"? Det må - i sjølv omleggings- og planleggingsfasen - setjast opp klare kriterium for dette òg, der ein tek høgd for at representativitet ikkje nødvendigvis alltid må innebere høg frekvens, til dømes. Original språkbruk hos sentrale forfattarar må såleis bedømmast annleis enn hos meir perifere. Men uansett er det klart at Norsk Ordbok i framtida sterkare må framstå som ei selektiv ordbok, og vise eintydig også for brukarane kva kriterium det er selektert etter.

3) *Allsidigheit i informasjonstypar vs. konsentrasjon om det vesentlege*. Dette er eit meir problematisk punkt enn det førre. Ein ting er å stramme inn på den informasjonsmengda ein tek inn, ein annan ting er å endre på sjølvve opplegget og malen for artikkellane. Eg sa i Vikør 1999: 404 at vi kanskje måtte prioritere definisjonar og bruksopplysningar, syntaktisk og stilistisk informasjon over opplysningar om ulike former, da særleg målføreformer, beleggs-

opplysningar osv. Det kan hende, i den forstand at vi depresiserer dei sistnemnde typane av plass- og kapasitetsomsyn og er mindre utførlege i å gjere greie for dei. Dette kan faktisk vere ei fagleg vinning, fordi særleg dialektopplysningane med dei nøyaktige heimfestingane vi har i dag, lovar meir enn dei held. Dei gir inntrykk av å vere eit fullstendig og detaljert oversyn som baserer seg på presise grenser mellom dialektane frå bygd til bygd, mens det i verkelegheita er glidande - og over tid skiftande - overgangar som blir betre markerte med færre "typeformer" og ein meir romsleg heimfestingspraksis, altså regionar og landskap heller enn enkeltbygder. Men så langt eg kan sjå, bør det framleis vere ei av normene for ordboka at vi skal ha det same spekteret av opplysningstypar som vi har i dag. Det bør, etter mi meining, vere den ramma vi gjer dei nødvendige endringane innanfor. Det fører rett over til det neste viktige dilemmaet:

4) *Einskapleghet over tid vs. tilpassing til endra krav.* Dette omfattar mange andre problem enn det eg nettopp har nemnt, for det er uunngåeleg at ein alltid vurderer kritisk både det ein har gjort og det ein arbeider med, og at ein kan komme til at både dette og hitt kunne ha vore gjort på ein annan måte. Det gjeld typografi og andre trekk som gjeld ytre form, som rettskrivinga. Det gjeld altså sjølve malen for artiklane, og det gjeld sjølvstilt ikkje minst endringar innanfor sjølve faget, som i grammatisk terminologi og lingvistisk beskrivingsmodell, synet på kva ein dialekt er og på kva litterære kjelder som er meir eller mindre vesentlege osv. Ikkje minst gjeld det slike ting som definisjonsutforming og prinsipp for tydingsinndeling. På slike punkt har det vore ein tommelfingerregel inntil no at vi skal halde oss til det som har vore praktisert før, f.eks. skal vi ved skrivinga av artiklar om bestemte typar ord, t.d. frå eit visst semantisk felt, jamføre med tidlegare redigerte ord frå det same feltet og følgje malen der. Eg må seie at slike prinsipp berre delvis blir følgde; det som er komme ut, er produkt av tre ulike redaktørgenerasjonar, og det har vore uunngåeleg at yngre redaktørar i ein del tilfelle har gjort ting annleis enn dei eldre. Total einskap over tid er truleg uoppnåeleg for eit fleirgenerasjonsverk.

Andre har hatt same problemet, og eitt kollegaprojekt vi har hatt ein del kontakt med er WAT, *Woordeboek van die Afrikaanse Taal* i Sør-Afrika. Dei har gjennomgått ein tilsvarande overgang som vi må ta mellom to heilt ulike måtar å redigere og publisere ordboka på, i retning kraftig effektivisering. Sjefredaktøren der, Dirk van Schalkwijk, sa tydeleg da han besøkte oss i fjor og drøfta desse tinga at hos dei hadde dei skore igjennom og gjennomført ei rekkje fundamentale endringar mellom to band, og han meinte det ville bli akseptert når det berre vart gitt gode nok grunnar for det, også overfor brukarane. For vår del står den situasjonen for døra, men mi personlege haldning er nok meir konservativ enn Van Schalkwijks. I den trykte versjonen ligg det mest i retning av at vi vil prøve ein mellomveg. Den ytre forma meiner vi bør vere einskapleg gjennom heile verket, det gjeld bl.a. typografi og rettskriving. Norsk Ordbok bruker ei rettskriving som var offisiell mellom 1938 og 1959, men den ligg ikkje altfor langt frå den noverande rettskrivinga, så for dei fleste fortonar nok redaksjonsspråket i ordboka seg som ein litt konservativ variant av den nynorsken dei er vane med, heller enn som ei historisk utdatert rettskriving. Vi er heldigare stilte slik enn kollegaene våre i WNT, *Woordenboek der Nederlandsche Taal*, som var fullført i 1998. Dei valde også å halde på ei gammal rettskriving, avskaffa i 1947, gjennom heile verket, bl.a. med ei kasusbøying av substantiv som i moderne språk har falle bort. Den verkar nok meir "historisk" enn Norsk Ordbok. Både vi og WNT har altså gjort eit anna val enn SAOB, som gjekk over til den Fritjuf Bergska rettskrivinga ikkje altfor mange år etter 1906.

Dette er ikkje gjennomdrøfta, men mi innstilling er at vi i NO bør satse på endringar som ikkje “synest” i det ytre eller i oppbygginga av artiklane. Reint innhaldsmessig og fagleg vil vi følgje med tida, slik at vi i framstillinga av grammatiske forhold, etymologiar osv. vil dra inn nye kjelder og bygge på ny kunnskap. For etymologien inneber det at vi tek omsyn til ei heilt ny etymologisk ordbok som kom ut i 2000, Harald Bjorvands og Fredrik Otto Lindemans *Våre arveord*, mens hovudkjelda vår inntil no har vore Alf Torps *Nynorsk etymologisk ordbok* frå 1919. Einskaplegheit i form, men tilpassing til tida i innhald er målet vi etter mitt syn bør streve mot.

5) *Forsking vs. formidling*. Dette – konflikten mellom dei akademiske og dei samfunns-messige interessene ordboka skal tene – er inngåande drøfta i Vikør 1999: 401-403, for det var eit viktig diskusjonsemne da. Eg trur ikkje dette dilemmaet er så stort lenger, for det kan ikkje bli nokon annan konklusjon enn at ordboksprosjektet er begge delar, og at begge komponentane er gjensidig avhengige av kvarandre. Om det ikkje ligg solid og seriøs forskning i botnen, vil prosjektet bli mislykka, og om denne forskinga ikkje blir formidla slik at kunnskapen når ut i samfunnet og styrker bevisstheita om norsk språk og språkdyrking, er det også mislykka. Dette siste kan oppnåast ved å la sjølve den papirbaserte ordboka bli ein kjerne i eit større kompleks av ulike formidlingsformer, og her kjem det siste dilemmaet inn, som eg berre var innom med ein harelabb på Hanaholmen, men som står uhyre sentralt i dag og i framtida, nemleg:

6) *Papiret vs. elektronikken*. Kjernen i Norsk Ordbok-prosjektet er framleis ei papirutgåve i tolv band; det er alle aktørane einige om, frå Stortinget til sjølve ordboksredaksjonen. Men her må det blir eit både – og, ikkje eit anten – eller. Eigentleg er vi komne forbi den fasen da vi såg på dette som eit dilemma. Det skal satsast på moderne teknologi for alt han er verd. Vi er i gang med å utvikle elektroniske reiskapar som langt på veg vil kunne kompensere for dei avgrensingane ei papirutgåve set. Ein ting er at store delar av det kjeldearkivet vi bygger redigeringa på, no er elektronisk tilgjengelege og søkbare, både for oss i redigeringa, og for andre interesserte som ønskjer å finne informasjon om ordbruk i nynorsk og dialektane. Det vil gjere det mogleg for redaktørar å sitje andre stader i landet og arbeide med det same kjeldematerialet som vi, ein klar fordel når vi snart, om det går bra, må etterspørje dobbelt så mange nye medarbeidarar som vi har i dag, ja, enda fleire, fordi dei noverande redaktørane nærmar seg pensjonsalderen.

Sjølve Norsk Ordbok vil også finnast elektronisk saman med ei rekkje andre nynorske ordbøker, og det gjer det mogleg for brukarar i forskarsamfunnet og elles i samfunnet å kople informasjonen i desse kjeldene og søkje i dei på kryss og tvers. Det blir ei samankopling av ulike kjeldetypar med ein felles inngang som består av ei normert skriftform med grammatisk markering for kvart einaste oppslagsord eller søkjeord. Det er det vi kallar metaordboka, sjå artiklane av Ore o.a. og Svardal i denne rapporten.

Dette vil også gjere det mogleg å oppdatere ordboka i framtida, noko som kan trengast når dei første hefta vart produserte i 1950-åra. Den avgrensinga som ei fleigenerasjonsordbok alltid har vore underlagd, nemleg at første og siste band avspeglar ulike språksteg i ulike samfunn, kan såleis kompensere. Ei sak for seg er det at slik oppdatering av dei første banda må vente til vi har ferdig resten, fordi all tilgjengeleg kompetent arbeidskraft må setjast inn på dei kommande delane. Slik sett er det arbeid nok med Norsk Ordbok etter 2014 òg, sjølv om det neppe blir laga supplementsband på papir. Det er berre rett og rimeleg, for språket skal halde fram med å endre seg og utvikle seg vidare etter at NO er

ferdig, og eit vitenskapleg leksikografisk institutt må kontinuerleg følge med i og registrere denne utviklinga.

Teknologien vil òg hjelpe oss på andre måtar, bl.a. ved at vi får utvikla eit redigeringsprogram som vil gjere ei konsekvent og systematisk redigering meir mogleg enn den gamle manuelle måten kunne. Dette programmet er berre i startgropa i dag, men arbeidet med det blir noko av det viktigaste i det kommande året - 2002.

Eg vil konkludere så langt med at elektronikken vil kunne tilføre Norsk Ordbok nye kvalitetar som var utenkjelege for dei som sette i gang prosjektet - så sant prosjektet får dei ressursane som er nødvendige, og så sant vi som skal arbeide der, gjer ein tilstrekkeleg god jobb og i tillegg til alle moderne hjelpemiddel mobiliserer like mykje god gammaldags hjernekraft og flid som forjengarane våre gjorde.

Litteratur

- Tungesvik, Steinulf 2000: *Norsk Ordbok 2014*. [Upublisert forprosjektrapport, Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, UiO, Oslo].
- Vikør, Lars S. 1996a: Problem kring ordutvalet i Norsk Ordbok. I Ásta Svavarsdóttir o.a. (red.): *Nordiske studier i leksikografi 3*, s. 403-412.
- Vikør, Lars S. 1996b: Norsk Ordbok – the Crown of Nynorsk Lexicography? I M. Gellerstam o.a. (red.): *Euralex '96. Proceedings I-II*, s. 705-713.
- Vikør, Lars S. (red.) 1997: *Norsk Ordbok – nynorskens leksikografiske kanon?* Rapport frå eit seminar på Blindern 31. mai 1996. Institutt for nordistikk og litteraturvitenskap, Universitetet i Oslo.
- Vikør, Lars S. 1999: Fleirgenerasjonsordbøker og tida. I Peter Slotte o.a. (red.): *Nordiska studier i leksikografi 4*, s. 395-403.